

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО КОНТРОЛЬ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Інститут повітряного і космічного права НАУ

У статті розкривається зміст загальних положень про контроль у сфері господарювання.

На сучасному етапі розвитку країни особливої актуальності набувають питання вдосконалення управління, важливою функцією якого є контроль. Держава не може нормально функціонувати і розвиватися без чітко організованої системи контролю за виробництвом, розподілом і перерозподілом суспільного продукту та іншими сферами суспільного життя в державі. Контроль є невід'ємним елементом надбудови суспільства, який зазнає серйозних змін у процесі розвитку його політичної системи, органів державного і господарського управління, законодавчої і виконавчої влади [1, с. 46].

Слід зазначити, що система контролюючих органів в Україні в основному вже склалася, визначені основні напрями розвитку законодавства, що регулюють цю діяльність, у Господарському кодексі. Але законодавство не дає нормативного визначення поняття державного контролю над економікою, тому необхідно звертатися до загальносоціологічних досліджень з цього питання, щоб було зрозуміло, про що йдеться [2, с. 86].

До питання про поняття контролю неодноразово зверталися соціологи, економісти, юристи. Причому розглядали контроль, виходячи з цілей і завдань тієї науки, яку вони представляють. Так, у соціології походження терміна «соціальний контроль» пов'язується із засновником соціології О. Контом, який вживав поняття «регулюючий вплив» для характеристики специфічних відносин влади. У сучасній науці термін «соціальний контроль» нерідко вживається як синонім влади. Серед значень слова «контроль» такі, як: планування, керівництво, спостереження, реєстрація, перевірка, а також влада, сила, авторитет [3, с. 49-60]. Наведене трактування соціального контролю дозволяє використовувати це поняття для позначення як певного стану зв'язаності тих або інших об'єктів, що знаходяться під контролем, так і дії на них.

У юридичній літературі найглибше розроблялося питання про поняття «контроль» адміністративними. Зокрема, Є. Шоріна визначає контроль «як перевірку виконання» або один із способів

забезпечення законності [4, с. 19].

Українські адміністративісти вважають, що контроль і перевірка виконання є засобом забезпечення ефективного функціонування державних органів, підприємств, установ і організацій. Як зазначає В. Опришко, контроль – одна із загальних функцій управління народним господарством; за його допомогою визначається відповідність функціонування керованого об'єкта ухваленим управлінським рішенням [5, с. 49].

А. Васильєв вважає, що контроль і перевірка виконання управлінських рішень виступають перш за все, як засіб оперативного регулювання різного роду відхилень від виконання, встановленої програми виробничо-господарської діяльності. Здійснюючи контрольну діяльність, суб'єкт управління перевіряє правильність виконання його розпоряджень, тобто одержує інформацію про хід виконання управлінських рішень. Ефективний контроль виконання забезпечує тісний і безперервний зворотний зв'язок об'єкта управління з управлінським апаратом (суб'єктом управління) [6, с. 161].

Слід зауважити, що поняття контролю і управління – не однорідні категорії. Так, на думку американського вченого Д. Котуа, контроль – це можливість визначати результати управлінської діяльності у частині розроблення політики корпорації. А управління – це дії керівництва виробництвом, що включають розроблення і прийняття рішень та координацію діяльності фірми [7, с. 23].

При цьому, В. Г. Перспелюк зазначає, що контрольна діяльність за своєю природою подібна до правозастосовчої діяльності, але має деякі організаційно-правові особливості. Основні операції як у правозастосуванні, так і в контрольній діяльності, тотожні – встановлення відповідності фактичних обставин моделям, що містяться у правових нормах [8, с. 21]. Що ж до контролю, то ця формула матиме такий вигляд: «Контрольна діяльність – це правова форма діяльності, що виражається в здійсненні юридично-значимих дій по спостереженню та перевірці відповідності

виконуваності та додержуваності підконтрольними суб'єктами правових приписів і припиненні відхилень і правопорушень відповідними організаційно-правовими засобами» [9, с. 36].

Також «контроль слід відрізнити від впливу, оскільки не будь-який вплив можна вважати контролем» [10, с. 77].

І. Белобжецький, узагальнивши різні позиції учених з приводу визначення суті контролю, дійшов висновку, що є декілька основних напрямів контролю [11, с. 31-45]:

1. контроль як сфера діяльності органів державного та господарського управління;
2. контроль як одна із стадій управлінської діяльності;
3. контроль як форма зворотного зв'язку, за допомогою якої управляюча система одержує дані про фактичний стан керованого об'єкта та виконання управлінських рішень;
4. контроль як перевірка дотримання законодавства.

На думку В. Попелюка, з якою слід погодитися, всі ці вислови мають раціональне зерно, бо контроль – це багатофункціональне поняття. Дійсно, за допомогою контролю можна здійснювати соціальне управління, коригувати діяльність певних об'єктів.

Загалом функція контролю багатогранна, оскільки охоплює виявлення й аналіз фактичного стану справ, порівняння фактичного положення з наміченою метою, оцінку контрольованої діяльності та вжиття заходів, спрямованих на усунення виявлених недоліків. Саме специфічне призначення контролю дозволяє говорити про його самостійність, що дає можливість відділити його від інших видів діяльності не тільки в науковому, а й в організаційному плані як при визначенні компетенції органів, так і при створенні спеціальних контрольних органів, які не виконують або майже не виконують інших, окрім контролю, державних функцій.

Свої функції держава здійснює через створювані нею державні органи – органи законодавчої влади, органи виконавчої влади та судові органи. Слід погодитися з думкою М. Студенікіної про те, що оскільки контроль не виступає самостійно в ізольованому вигляді, а реалізується стосовно конкретного предмета, то обсяг контрольної діяльності, форми та способи її вияву диференціюються залежно від сфери або галузі управління, а також від місця контролюючого органу в загальній системі державного механізму. Кожен контролюючий орган має свої завдання, і саме специфіка цих завдань зумовлює особливе їх місце в державному апараті, визначає множинність видів

державного контролю [12, с. 5-6].

Контроль представляє собою встановлення компетентними органами ступеня відповідності фактичних напрямів і результатів діяльності суб'єктів господарювання визначеним державою правилам, нормам і нормативам, а також виявлення порушень у діяльності цих суб'єктів, вжиття заходів, спрямованих на їх усунення, у тому числі – накладення санкцій. Іншими словами, контроль – це проведення перевірок різними державними органами, прийняття ними рішень, усунення порушень суб'єктів господарювання [2, с. 87].

На думку деяких вчених (В.Мартем'янова, І. Махрова, В. Долинської, О. Вінник) державний контроль за здійсненням господарської діяльності визначається як спосіб державного впливу, метод адміністративно-правового регулювання господарських відносин, форма впливу на господарські відносини та економіку, а також правова форма державного управління економікою. Кожна із зазначених позицій характеризує державний контроль та його взаємозв'язок з іншими поняттями – державне регулювання, державне управління економікою, економічна функція держави тощо. Поза увагою вчених залишається багатоплановість та багатогранність державного контролю у сфері підприємництва [13, с. 54].

При цьому державний контроль має не лише численні та різноманітні зв'язки з іншими важливими поняттями у сфері підприємництва, а й набуває самостійного значення як один з напрямів державного регулювання у цій сфері. Це знайшло відображення у Господарському кодексі України, в якому на рівні із засобами державного регулювання господарської діяльності (ст. 12) державний контроль та нагляд за господарською діяльністю врегульований у ст. 19. Стаття 19 ГК України визначає основні засади державного контролю і нагляду за господарською діяльністю. Крім Господарського кодексу, правові засади здійснення державного контролю у сфері господарювання визначені спеціальними законами, що регулюють той чи інший вид контролю, зокрема: Закони України «Про державну податкову службу» від 4.12.1990 р., «Про контрольно-ревізійну службу України» від 26.01.1993 р., «Про Антимонопольний комітет України» від 26.11.1993 р. Отже, зміни, які відбувалися в економіці України, вимагають докорінної перебудови системи контролю з боку держави. Час вимагає вироблення єдиного порядку здійснення контролю. Змінити ситуацію може прийняття законодавчих актів, що стосуються сфери державного контролю за діяльністю суб'єктів господарювання.

Література

1. Косенко С. Державне регулювання економіки та напрямки його здійснення // Юридичний журнал. – 2006. – № 7. – С. 46-49.
2. Попелюк В. Правові засади контролю у сфері господарювання: сучасний стан // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 5. – С. 86-89.
3. Кейзеров Н. В. Власть и авторитет. – М., 1973.
4. Шорина Е. В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР. – М., 1981.
5. Опрышко В. Ф. Народнохозяйственный комплекс: управление и право. – К., 1983.
6. Васильев А. С. Управленческие решения в производственных организациях. – К., 1986.
7. Котуа Д. Банковский контроль над крупными корпорациями в США. – М., 1982.
8. Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. – Чернівці: Рута, 2001.
9. Шахов И. Б. Методологические основы теории юридического процесса // Проблемы законности. – Х., 1995. – Вып 30. – С. 30-37.
10. Дириу Y. Essai de definition du groupe. Grenoble, 1977. – P. 77.
11. Белобжецкий И. А. Финансовый контроль и новый хозяйственный механизм. – М., 1989.
12. Студеникина М. С. Государственные инспекции в СССР. – М., 1987.
13. Мумладзе I. Способи захисту прав суб'єктів підприємництва при здійсненні державного контролю за їх діяльністю // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 1 – С. 53-56.

Н. Н. Корчак, Ю. А. Гелич

Общие положения о контроле в сфере хозяйствования.

В статье раскрывается содержание общих положений о контроле в сфере хозяйствования.